

Visuell maktlegitimering i Sverige och i det Osmanska riket under tidigmodern tid

av Malin Grundberg

Inledning – överhetens visuella uttrycksmedel

Under den svenska Vasatiden var de kungliga ceremonierna en viktig del av regenternas maktmanifestation. I min avhandling *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier* (2005) visar jag hur de svenska ceremonierna – som kröningar och kungliga begravningar – utformades, vad de hade för funktion och hur de förändrades under 1500- och 1600-talen. Ceremonierna, de rum där de utspelade sig och de föremål som förekom i dem, (exempelvis kungliga regalier, insignier och krigstroféer) var väsentliga inslag i kungamakts maktlegitimering. De var redskap som överheten kunde använda för att förmedla sitt budskap.

I *Ceremoniernas makt* betraktade jag de svenska kungliga ceremonierna från Vasatiden som visuella maktmedel. De fungerade både genom en påkostad manifestation och genom en kommunikation med folket som deltog. Detta skapade legitimitet för hela samhällsordningen: främst för regentens makt, men även för hierarkin mellan olika grupper av män i samhället och för maktförhållandet mellan män och kvinnor. I en kultur där få människor var läskunniga, som under den svenska Vasatiden, fick den visuella kommunikationen särskilt stor betydelse. Budskap som kunde betraktas och förstås rent visuellt slog lättare igenom.¹

Hur allmängiltiga var då överhetens visuella uttrycksmedel? Man kan anta att det finns en vilja hos de styrande att bevara och legitimera sitt makt-

innehav. Mönstret torde ha återkommit även på andra platser under den tidigmoderna tiden. Men gjorde man alltid detta på samma sätt? Påverkade till exempel religionstillhörighet sättet att legitimera maktinnehavet? Den här studiens syfte är att jämföra regenternas visuella kommunikations- eller maktmedel i två olika kultur- eller religionsfärer under en del av den tidigmoderna tiden, närmare bestämt det svenska och det osmanska riket under tiden kring 1500-talet.

Jämförelsen mellan det svenska och det osmanska riket är särskilt intressant, eftersom avståndet i tid är litet, men det geografiska avståndet är desto större. En fråga för studien är vilka likheter och skillnader det fanns mellan den visuella maktlegitimeringen i det protestantiska Sverige och det muslimska osmanska riket. En undersökning som visar det fruktbara i att använda en maktanalys i studiet av ceremonier och arkitektur på det osmanska området är Gülrü Necipoglus *Architecture, ceremonial, and power*. Författaren visar hur sultanens makt och det osmanska samhällets hierarkiska uppbyggnad speglades i Istanbul's Topkapipalats.²

Den här artikeln belyser hur visuella uttrycksmedel under 1500-talet användes för att skapa legitimitet för regentens makt i de båda länderna.³ Vad gäller det svenska området bygger artikeln på resultat som framkommit i arbetet med min avhandling. Vad gäller det osmanska området fick jag genom ett stipendium från Svenska forskningsinstitutet i Istanbul under december 2005 och januari 2006 möjlighet att tillbringa en månad i Istanbul för

FIGUR 1. *Gustav Vasas rikssvärd från 1541. Skattkammaren. Svärdet var ett viktigt attribut för regenterna både i Sverige och i det osmanska riket.*
 FOTO: Alexis Daflos, Kungliga husgerådskammaren.

att på plats studera Topkapipalatset och dess föremål.

Först sätter jag in det svenska och det osmanska riket i sitt 1500-talssammanhang för att klargöra varför just denna period valts ut. Därefter diskuterar jag arkitekturens makt i de båda länderna. Sedan behandlas den svenska visuella maktlegitimeringen under Vasatiden, genom de ceremonier man använde sig av och genom de föremål som finns i skattkammaren på kungliga slottet i Stockholm. Därefter undersöker jag vad som var viktigt i den osmanska visuella maktlegitimeringen. Slutligen diskuteras vad det finns för likheter och skillnader i formerna för maktlegitimering i det svenska riket och i det osmanska.

Sverige och det osmanska riket under 1500-talet

Varför då 1500-talet? Jo, jag menar att både Sverige och det osmanska riket under perioden kring och under 1500-talet utvecklade ett nytt sätt för överheten att uttrycka sin makt. Detta berodde på sam-

hällsförändringarna i de båda länderna. Rikenas allt större maktanspråk ledde till att regenternas överhöghet poängterades allt starkare. Efter erövrandet av Konstantinopel år 1453 fjärmade sig de osmanska härskarna successivt från folket.⁴ Det skedde både genom en ökad materiell lyx och genom ett ökande fysiskt avstånd. Under 1500-talet hölls några av de mest luxuösa ceremonierna, men sultanen visade sig så småningom för folket bara vid vissa ceremoniella tillfällen.⁵ Sverige gick 1544 från att ha varit ett valrike till att bli ett arvrrike, där Vasaätten i fortsättningen gjorde ensamt anspråk på kronan. Gustav Vasa etablerade släktens makt och hans söner förde den vidare. Vasaättens ensamrätt till tronen skulle även framställas och legitimeras i ceremonierna, vilket främst gjordes från och med Erik XIV:s maktinträde 1561 genom inrättandet av helt nya ritualer och genom tillverkandet av många nya rituella föremål.

Vad var det då för samhällsförändringar som skedde? 1500-talet kan för båda länderna betraktas som århundraden när den så kallade statsbildningen är påtaglig. Statsbildningsprocessen inne-

bär förenklat bland annat en militär organisering, en territoriell expansion och en effektivisering av administration och förvaltning. Slutligen ingår även en nödvändig legitimering av dessa förändringar.⁶ Denna legitimering kunde ske genom bland annat visuell kommunikation som arkitektur och ceremonier.

Det osmanska rikets förändringar av detta slag ligger tidsmässigt något före det svenska, med Mehmet II:s erövrande av Konstantinopel 1453 som den symboliska startpunkten. Det osmanska riket var under 1500-talet en mera stabil stat än den svenska. Den osmanska territoriella expansionen hade då redan pågått en period, medan det svenska riket var i en tydlig uppbyggnadsfas under de första Vasakungarna. För Sveriges del inleddes anspråken på territoriell expansion snarare i början på 1560-talet genom Nordiska sjuårskriget som inleddes 1563. Trots skillnaden i tid var den övergripande gemensamma nämnaren för de båda rikena det ökande behovet av legitimering och skapande av stabilitet. Båda rikena genomgick en process med statsbildning och stormaktsträvanden.

De båda länderna strävade efter stabilitet men uppvisade ändå en viss oro i maktskiftena under den studerade perioden. Tronen gick inte alla gånger från far till son på det sätt som var eftersträvansvärt. Gustav Vasas äldste son Erik XIV blev avsatt av sin egen bror Johan III och dennes son Sigismund utmanövrerades av sin farbror Karl IX. Gustav II Adolf efterträdde sin far, men hans dotter Kristina abdikerade 1654 efter tio år vid makten och Vasaätten efterträddes av den pfalziska. I det osmanska riket hölls regentskapet hela tiden inom släkten, men maktkamper pågick och efterträdare utmanövrerades även här. Det fanns ingen entydig successionsordning, vilket bidrog till maktkamp mellan sultanens söner eller mellan fäder och söner. För att omöjliggöra hot från sina bröder lär exempelvis Mehmet III ha låtit döda sina 19 bröder då han efterträdde sin far Murad III 1595.⁷

Regenternas faktiska roll gick mot allt större anspråk på enväldig makt. Framför allt gäller detta Sverige, som genom övergången till arvriket bädade för regentens oinskränkta makt och obrutna maktinnehav (även om detta alltså inte alltid lyckades så väl). I båda rikena användes religionen som ett sätt att motivera regentens allt starkare makt. Det var för att sultanen respektive monarken

beskyddade den sanna läran som denne kunde ges makt att styra riket. Men hur påverkades maktmanifestationen av att det två olika religioner som gav regenten makt?

Föreställningen om hur en regent skulle vara verkar ha uppvisat vissa likheter, vilket naturligtvis hör ihop med de faktiska förändringarna i regenternas roller. Machiavellis fursteideal, formulerat i hans verk *Fursten* från år 1513, är väl känt i Europa. I Sverige är bland andra Erik XIV omtalad för sina ”machiavelliska” drag,⁸ men även Mehmet II (som regerade 1451–1481) har beskrivits på detta sätt. De båda regenterna uppvisade drag som har kopplats till Machiavellis fursteideal. Men Machiavelli hade en motsvarighet, eller snarare föregångare. Redan på 1300-talet formulerade den arabiske historikern och filosofen Ibn Khaldun sig på ungefär samma sätt. Han underströk, precis som Machiavelli, vikten för härskaren att ingjuta fruktan och respekt i sina undersåtar, genom att uttrycka sin styrka och storslagenhet.⁹ Detta var alltså något som kan sägas ha legat i tidens fursteideal och som kan ha påverkat utformandet av den visuella maktlegitimeringen.

Rumslig maktmanifestation

Frågan är då hur regenterna gjorde för att tydliggöra sin överhöghet. I båda rikena var arkitektur och byggnadskonst något överheten satsade på under perioden. Vasakungarna låg bakom flera om- eller nybyggnationer av ståtliga renässanspalats, som Gripsholm och Kalmar slott för att nämna ett par. Den stora slottsbyggnationen i Sverige hörde dock snarare till 1600-talet, även om det då främst inte gällde kungliga utan privata byggnader. Uppförandet av det kungliga slottet i Stockholm kan ses som en sorts kulmen i slutet av århundradet.¹⁰ I det osmanska riket var satsningen på arkitektur under perioden mera markant. Det osmanska riket i allmänhet och Istanbul i synnerhet karakteriserades av en omfattande byggnadsverksamhet som pågick från andra halvan av 1400-talet och under 1500-talet. Topkapipalatset började byggas under Mehmet II:s regering under andra halvan av 1400-talet och under Süleyman I:s tid (1520–1566) uppfördes en mängd påkostade moskéer och andra byggnader av den berömde hovarkitekten Mimar Sinan.¹¹

Anslående direkthet eller successiv otillgänglighet

Men de europeiska (och svenska) palatsen och de osmanska konstruerades inte på samma sätt. De europeiska kan generellt sägas satsa på det första intrycket genom att uppföra en enda stor byggnad med anslående fasad. De osmanska var däremot mera horisontellt konstruerade kring olika gårdar. Den europeiska byggnaden skulle imponera i sin anslående direkthet och massivitet, medan den osmanska maktmanifestationen var mera successiv och handlade om att gestalta tillgänglighet och otillgänglighet.

Då Mehmet II erövrade Konstantinopel 1453 lät han i princip omedelbart börja bygga ett palats. När det var uppfört beslöt han sig emellertid för att bygga ännu ett och det är detta som är Topkapipalatset, eller det nya palatset som det också kallas. Topkapipalatset konstruerades som ett byggnads-komplex med tre huvudportar och tre borggårdar. De två första gårdarna utgjorde de publika delarna. Där fanns sådant som reglerade kontakten med yttervärlden, som administration och förvaltning. Ju längre in man kom i palatset desto mera privat blev det. Denna konstruktion handlade således om att visualisera sultanens upphöjdhed och otillgänglighet. Den tredje gården besöktes inte av många och äldre beskrivningarna av dem bygger ofta på hörsägen.¹² Här fanns sultanens bostad och även haremet (dit också sultanen själv flyttade i slutet av 1500-talet). Längst in fanns den hängande trädgården.¹³

Topkapipalatsets första gård kom man till genom den kejserliga porten. Denna gård kallades ofta för processionsgården, eftersom den utgjorde början och slutet på de statliga paraderna. Till den andra gården kom man genom mellanporten. Här hölls ceremonier flera gånger i veckan och det var hit de utländska ambassadörerna kom. Till den tredje gården, som var den avskilda, kom man genom lycksalighetens port. Det var i själva verket där det kungliga palatset tog sin början. Där skedde representationen av den dynastiska makten, och där levde sultanen med familjen och det inre hushållet. Det var också där som unga män och kvinnor utbildades till sina särskilda uppgifter i riket. Den tredje gården kan sägas ha varit både ett hushåll och en elitskola.¹⁴

En viktig ceremoniell plats var audienssalen, en

separat byggnad placerad direkt innanför lycksalighetens port. Detta var skiljelinjen mellan det yttre och det inre både rent konkret och ceremoniellt, och för besökarna var detta det slutgiltiga målet, eftersom det var här som sultanen tog emot sina besökare: "It was the culmination of every embassy's passage across the increasingly secluded thresholds and forecourts of the palace, the site of the final encounter with the sultan in majesty".¹⁵ På den tredje gården fanns även andra platser och rum där ceremonier kunde utspela sig, som den inre skattkammaren och *Has Oda*-komplexet, där sultanen från början bodde. När sultanen i slutet av 1500-talet flyttade in i haremet gjordes hans sovrums i komplexet om till ett tronrum, där en guldtron och flera religiösa relikier placerades.¹⁶

Men det var inte bara Topkapipalatset som byggdes under perioden. Erövrandet av Konstantinopel innebar en stor förändring av hela staden i form av nya byggnader av olika slag. Staden skulle öka den osmanska dynastins makt och prestige. Palatset var ett sätt att göra det, men de mest synliga byggnaderna för en ankommande besökare längs Bosporen var förmodligen de stora moskéerna som uppfördes: "Sailing into the city from either north or south, the newcomer could not help but notice the cathedral mosques which dominated its skyline [...]. Istanbul became synonymous with the central state and its power".¹⁷ Moskéerna med tillhörande byggnader, som medrese, skola, bibliotek och så vidare uppfördes inte bara av sultanen utan också av dem som hade medel att göra det. Det var självklart ett sätt även för dem att visualisera sin maktposition.¹⁸

All arkitektur var dock inte lika beständig. I både det osmanska och det svenska riket uppfördes också flera tillfälliga arkitektoniska konstruktioner i samband med de kungliga ceremonierna. Detta förekom även i resten av Europa under perioden: "As in European festivals of the Renaissance period, Ottoman celebration featured 'edifices' of plywood and tent canvas, hung with silks and velvets and places upon barges, in order to provide a special setting for the occasion".¹⁹ För Sveriges del förekom sådana tillfälliga byggnader exempelvis vid Erik XIV:s kröning 1561 men även vid Kristinas kröning 1650. Då Erik efter sin kröning i Uppsala återvände till Stockholm hade man vid den norra stadsporten rest en tillfällig triumfport med

inskriftioner i form av sentenser på latin. Inför Kristinas kröning 1650 hade tre triumfportar av tillfälligt slag byggts. Den finaste hade bekostats av riksrådet och var ritad i romersk stil av Jean de la Vallée. Rådets triumfport var rikt dekorerad, både med statyer och med latinska texter. Dessa triumfportar var byggd i trä och papp men skulle likna sten. De uppfördes som tillfälliga konstruktioner, men rådets triumfbåge från Kristinas kröning stod faktiskt kvar i tio år.²⁰

De svenska och de osmanska byggnadsverken var alltså olika varandra till sin konstruktion, men skapades i en snarlik samhällskontext där det var behovet av maktlegitimering som var styrande för arkitekturens utformning. Både den europeiska regenten och sultanen skulle leva i ett palats som motsvarade och gestaltade dennes makt. I det ena fallet handlade det om att lyfta fram en sorts grandiositet medan det i det andra snarare var otillgängligheten som skapade legitimiteten för maktinnehavet. För Sveriges del var det dock 1600-talet och stormaktstiden som innebar den största förändringen vad gäller byggnadskonsten. Frågan är hur det såg ut vad gällde de ceremonier och föremål som regenterna omgärdade sig med.

Ceremonier som makt

Ceremonier i Sverige

I Sverige var det under Vasatiden som de kungliga ceremonierna fick den form som de sedan kom att ha ända fram till våra dagar. Ceremonieet till Erik XIV:s kröning var normgivande fram till dess att man valde att upphöra med att kröna de svenska regenterna. De religiösa ceremonierna var viktiga för överföring och legitimering av regenternas maktinnehav. Den allra mest framträdande av dessa var kröningen. Det var där regenten fick religiös sanktion för sitt regemente och blev kung av Guds nåde. Det var också i samband med kröningen som undersåtarna svor sin trohet till den nya kungen.

Men även begravningen var en viktig ceremoni ur maktlegitimeringssynpunkt. Det var där som kungamakten först överfördes från den döde till den tillträdande kungen. Vid Gustav Vasas begravning 1560 skildes den döde kungen från regementet för att det skulle föras vidare till sonen Erik. Vid

kröningen året därpå inkorporerades Erik i regementet. Dessa religiösa ceremonier utspelade sig under 1500-talet oftast i Uppsala domkyrka, som var den traditionella ärkebiskopskyrkan. Under 1600-talet kom man allt mera att förlägga ceremonierna till Stockholm, till Storkyrkan när det gällde kröningar och till Riddarholmskyrkan när det gällde begravningar.²¹

Även de kungliga bröllopen var tillfällen där mer eller mindre storslagna ceremonier utspelade sig. Särskilt då det var en redan krönt kung som skulle gifta sig, och alltså den blivande hustrun genom giftermålet omedelbart även skulle bli drottning, var ceremonierna utvecklade och påkostade. Till Maria Eleonoras och Gustav II Adolfs bröllop 1620 tillverkades det exempelvis nya regalier – krona, äpple, spira – till drottningen. Dessa var så dyrbara att kronan senare har använts som kungaregalie.²²

Kröningarna, begravningarna och bröllopen var alla religiösa ceremonier som utspelade sig i religiösa rum, men också världsliga ceremonier skulle fungera maktlegitimerande. I samband med en kröning hölls oftast en riksdag, där stånden skulle ge sitt stöd till maktskiftet. När Erik XIV avsattes och efterträddes av sin bror 1569 var det en riksdag som utgjorde ceremonin där avsättningen visualiserades och formaliserades. Även drottning Kristinas abdikation 1654 utformades som en världslig ritual. De världsliga ceremonierna gick av stapeln i en icke-sakral miljö. Det kunde vara i någon sal på slottet i Uppsala eller Stockholm, i någon annan byggnad, eller utomhus på något torg eller borggård. Förutom ceremonierna förekom även ståtliga intåg i städerna. Från 1500-talet är inte särskilt många kända, men när Erik återvänt från sin påbörjade färd till England efter att ha nåtts av budet om sin fars död, gjorde han ett intåg. Den 30 november 1560 gjorde Erik och hans följe ett intåg i Stockholm och möttes av stadens borgmästare som överräckte stadens nycklar till den blivande kungen.²³ Från 1600-talet finns det flera exempel på intåg i huvudstaden.

Ett framträdande element både i de religiösa och de världsliga ceremonierna var de processioner som gick av stapeln i samband med dem. Deltagarna gick eller red (under 1600-talet började man åka i vagn) i procession på väg till och från kyrkan på själva ceremonidagen, men det kunde också förekomma en intågsprocession några dagar

FIGUR 2. Erik XIV:s krona från 1561. Skattkammaren. Kronan var en svensk regalie, den osmanske sultanen använde istället en turban med dyrbara utsmyckningar.
FOTO: Alexis Daflos, Kungliga husgerådskammaren.

före själva ceremonin. Dessa processioner var inte bara ett sätt att ta sig fram till platsen för ceremonin. Den var ett sätt att visualisera både regentens makt och de hierarkiska relationerna mellan olika grupper i samhället, såväl de som deltog som de som inte deltog i processionen. Här kunde var och en se vilken position man hade i samhället, från de högt uppsatta riksämbetsmännen som placerades närmast regenten till allmogen vars roll var att beskåda.²⁴

Ceremonier i det osmanska riket

Liksom i Sverige ledde statsbildningsprocessen och behovet av legitimering till att de osmanska ceremonierna förändrades. Ceremonielet för de osmanska ritualerna formulerades under slutet av 1400-talet av Mehmet II och utvecklades under 1500-talet av Süleyman I. I Mehmet II:s skrift *Kanunname* formulerades detaljerade instruktioner för vem som

skulle delta i de olika ceremonierna, hur de skulle vara klädda och så vidare.²⁵ Ceremoniernas syfte var att visa sultanens upphöjda status, både gentemot undersåtarna och gentemot de utländska gäster som kom. Här sammanfaller inhemska och europeiska beskrivningar av de osmanska ceremonierna. Detta beror, enligt Suraiya Faroqhi, på betraktarnas gemensamma syn på överheten: "The authors describing these events tended to write from the same perspective, legitimizing the rule of the sultan or, if European visitors, referring to the ideal of the absolute monarchy".²⁶ Upphöjandet av sultanen i ceremonierna sammanföll således med den absolutistiska ideologin och dess uttrycksformer i Europa.

Från ungefär slutet av 1400-talet utspelade sig de osmanska kungliga ceremonierna främst i Topkapalatset. Det var alltså inte, som i Sverige, övervägande religiösa byggnader som utgjorde de

ceremoniella rummen. Palatset ledde besökaren från en ceremoniell station till en annan, de olika gårdarna utgjorde scener för olika ceremonier. Den första gården, processionsgården, var start- och slutpunkt för paraderna och det var här som sultanens processionsväg från palatset till moskén på fredagarna gick. På den andra gården, dit de utländska ambassadörerna kom, hölls ceremonier flera gånger i veckan, dock ofta utan sultanens deltagande. Det var snarare den hierarkiskt organiserade militärstaten som visades upp i dessa ceremonier, vilket liknar de svenska processionernas funktion i samband med ceremonierna. Strax innanför porten till den tredje, avskilda, gården fanns audienssalen där sultanen tog emot besök, omgiven av en mängd insignier. Audienssalen fungerade också som bakgrund för ceremonier som utspelade sig mellan den och själva porten. Där kunde sultanen stå och ta emot hyllningar vid exempelvis de religiösa högtiderna.²⁷

Precis som i Sverige var maktskiftena ett tillfälle som i det osmanska riket krävde ceremonier. Enligt Necipoglu kan man inte tala om någon egentlig kröningsceremoni i det osmanska riket. När Süleyman I gjort om sitt sovrum till tronrum och istället börjat bo i haremet, blev det dock en sed att sultanen före sin tillträdesceremoni skulle sitta på tronen.²⁸ Vid sultanernas trontillträde hölls det alltså en ceremoni, även om de inte kröntes med en krona.

Maktskiftet kan antas ha varit särskilt känsligt i det osmanska riket, eftersom det kunde finnas flera tronpretendenter. Det förekom alltid en viss tid av interregnum efter en sultans död, i väntan på att en ny sultan skulle tillträda. Eftersom sultanens död innebar en potentiell oroshärd hölls den ofta hemlig fram till att efterträdaren blivit tillsatt. Det fanns således ingen självklar eller organiserad överföring av makten från den ena regenten till den andra, utan det nya maktinnehavet måste etableras varje gång.

En beskrivning av Mehmet III:s tronbestigning 1595 visar hur ett maktskifte kunde gå till. När företrädaren Murad III dog varskoddes sonen Mehmet, som var guvernör i Manisa, av sultanens mor och han begav sig till Istanbul. När han anlände till staden sköts salut för att delge för stadens invånare att en ny sultan hade tillträtt. Moskéerna uppmanades att nämna Mehmeds namn under fredagsbönens

predikan. Rikets alla dignitärer kallades därefter till palatset och efter bönen svor de trohetseden till den nya sultanen. Mehmet III satt då klädd i sorgdräkt på en tron framför lycksalighetens port. Där tog han emot löften om trohet från sina undersåtar. Därefter deltog Mehmet III vid sin fars likbegängelse och begravning.²⁹

Då en ny sultan tillträtt skulle han bege sig till den inre skattkammaren för att vörda sin förfäders ägodelar och de muslimska relikerna som fanns där, vilket även Mehmet III gjorde.³⁰ Även andra rituella inslag märktes vid hans makttillträde. Två veckor efter tillträdet gick den nyblivne regenten iklädd särskilda kläder tillsammans med sina ministrar i procession längs Gyllene hornet till Eyyub Ensariis grav, där sultanen rustades med anfadern Osmans svärd. På tillbakavägen besökte han flera andra av sina förfäders gravar. "The recital of prayers and the distribution of alms concluded the coronation ceremonies. With the *bias* – the oath of allegiance – the sultan was considered legally enthroned".³¹

Omskärelseceremonin var en annan viktig ceremoni som firades storslaget. Det var sultanens söner som skulle omskäras, ofta höll man en gemensam ceremoni för flera pojkar i olika åldrar. Ceremonin konstruerades som en sorts festival, som varade under flera dagar. Under festivalens första dag fick sönerna följa med sin far sultanen för att se hur dekorationerna för festen gjordes i ordning. Vanligt var att man tillverkade en sorts pålar eller pyramider (*nabils*) av trä, dekorerad med frukter och förgyllt eller försilvråd. Dessutom gjordes så kallade sockerträdgårdar, växter och kiosker uppbyggda i socker.³² Här ser vi ytterligare en motsvarighet till de svenska tillfällighetsbyggnaderna, denna gång möjliga att äta!

Bröllopen inom sultanens familj firades i olika grad. Särskilt utvecklade ceremonier hölls vid sultanens döttrars bröllop, men inte vid sönernas. Sultanernas egna bröllop var publika ceremonier fram till och med 1400-talet. I mitten av århundradet firades exempelvis Mehmet II:s bröllop med Sitt Hatun, en Anatolisk prinsessa, i tre månader. Senare, när sultanen började ta slavkvinnor som konkubiner upphörde överdådet.³³

I många av ceremonierna var sultanens roll att betrakta den procession eller festival som utspelade sig. Ett undantag var den procession som hölls då sultanen återvände från en seger i strid. Men att

sultanen var betraktare betydde inte att han inte deltog. Hans närvaro var viktig och ofta placerades han i centrum, under en himmel av tyg, i ett tält eller på en balkong.³⁴ På så sätt såg han bra, men han blev också sedd av undersåtarna. Under 1500-talet distanserade sig emellertid sultanerna allt mer från folket. De utvecklade en sorts mytisk persona och visade sig bara vid vissa utvalda tillfällen, som ritualiserades in i minsta detalj. De utvalda tillfällena verkar trots allt ha förekommit tämligen regelbundet, varje vecka vid fredagsbönen visade sultanen upp sig för folket.³⁵

För Vasatidens regenter såg det något annorlunda ut. Källäget gör att vi inte kan veta så mycket om de vardagliga ritualerna, men de ritualer som vi vet förekom var de kungliga ceremonierna (kröningar, begravningar, bröllop), som naturligt nog inte gick av stapeln så ofta som en gång i veckan. Det har sagts att det finns en tydlig skillnad mellan de europeiska monarkerna och sultanerna. De förra har beskrivits som exhibitionistiska och de senare som dolda.³⁶ I fråga om de kungliga ceremoniernas frekvens i Sverige och det osmanska riket verkar det snarare ha varit tvärt om, sultanen deltog oftare i ceremoniella sammanhang än de svenska regenterna under 1500-talet.

Helt dold var sultanen alltså inte. I samband med fredagsbönen visade han upp sig för folket, ridande i procession. I processionen fanns, förutom sultanen själv, representanter från militären, palatsbyråkratin och domarkåren. Den var alltså en sorts visuell sammanfattning och personifikation av den styrande makten, precis som Vasatidens processioner. Det är värt att notera att det är just militären och administrationen som anses särskilt viktiga. Dessa aspekter brukar lyftas fram i en beskrivning av statsbildningen och är alltså det som framträder även här. Trots att processionen skedde varje vecka tycks den ha varit en imponerande syn, det fanns inget ”vardagligt” över sultanens framträdande. Habsburgarnas ambassadör Busbecq skrev exempelvis i mitten av 1500-talet, då han såg en sådan fredagsprocession, att han aldrig sett något lika ståtligt i hela sitt liv.³⁷

Audienssalen i Topkapipalatset var, som nämnts, en viktig plats för ceremonierna. Det var nämligen där som besökaren kunde få träffa sultanen. Vid en audiens dekorerades salen med dyrbara textilier. Från och med Süleyman I satt sultanen på

’europeiskt’ sätt upprätt på en guldtron, istället för att sitta med benen i kors. I nischerna i rummet visades kungliga föremål som svärd, bågar, pilkoger och pilar. Ceremonin var en spegling av sultanens otillgänglighet. Sultanen satt helt orörlig och yttrade inte ett ord. I slutet av 1500-talet fick besökaren oftast inte mer än en glimt av sultanen.³⁸ Den inre skattkammaren var en annan ceremoniell plats, dit sultanen begav sig efter sitt tillträde, men där man även hade särskilda ceremonier vid de religiösa Ramadan och Bayram-högtiderna, då skattkammaren dekorerades och de dyrbara föremålen visades upp.³⁹

Ceremoniella föremål

De svenska regalierna och deras betydelse

Under 1500- och 1600-talen tillverkades ett antal föremål som var särskilt avsedda för de kungliga ceremonierna. Föremålen som användes vid de kungliga ceremonierna i Sverige var av olika slag, allt ifrån de så kallade riksregalierna som är bevarade än idag, till föremål som användes i ceremonierna men som inte längre finns kvar. Föremålen tillverkades till stor del under en ganska begränsad period under andra halvan av 1500- och första halvan av 1600-talet. De svenska riksregalierna tillkom inför Erik XIV:s kröning 1561, men ett par föremål fanns redan tidigare och några har tillkommit sedan dess. Av skattkammarens 23 föremål är 18 från Vasatiden, varav de flesta är gjorda före 1607. Sedan 1561 och ända fram till 1970 var dessa regalier något som få personer hade möjlighet att beskåda. Föremålen var inlåsta och plockades fram enbart vid de stora kungliga ceremonierna, som kröningar, bröllop och kungliga begravningar. Först 1970 öppnades skattkammaren i det kungliga slottet, vilket då gjorde regalierna tillgängliga för alla besökare.⁴⁰ Men vilka är då dessa föremål?

Gustav Vasas två rikssvärd är de äldsta regalierna i Sverige. Dessa fanns inte vid Gustav Vasas kröning 1528, som i mångt och mycket fortfarande var en medeltida kröning, utan är från 1541. Vid Erik XIV:s kröning 1561 benämndes de dock ändå som rikssvärd. Det ena tycks ha varit av högre dignitet är det andra, det talas om det lilla och det stora svärdet och så småningom blev det vanligare att

tala om rikssvärdet. Rikssvärdet var den regalie som symboliserade försvaret mot fienden samt beskyddandet av det goda och bekämpandet av det onda.⁴¹

Eriks kröning var den första protestantiskt influerade kröningen i Sverige och den brukar dessutom beskrivas som en renässanskröning, känd för sitt överdåd. Resurser satsades på en helt ny uppsättning regalien, som beställdes från Antwerpen. Regalierna tillverkades dock aldrig där, förmodligen blev det för dyrt. Istället tillverkades samtliga regalien i Stockholm. Kronan, som var den främsta regalien, utfördes av guldsmeden Cornelis ver Weiden. Kronan stod för den konungliga makten. Den avvek från de medeltida genom att vara en sluten krona, något som tidigare varit reserverat för kejsarna, som en anspelning på deras stora makt.⁴²

Spiran tillverkades av guldsmeden Hans Heidenrik. Den representerade kungens sekulära makt och förmågan att regera och döma över folket med rättvisa. Dessutom tillverkades ett riksäpple, med en troligtvis något senare ditsatt gravyr av en världskarta, som faktiskt råkade bli spegelvänd. Äpplet var en symbol för den territoriella makten och regentskapet över ett kristet rike. Slutligen tillverkades även en nyckel, vilket var en regalie utan motsvarighet i andra europeiska länder. Nyckeln skulle stänga ute det onda ur riket. Regaliernas betydelser hörde ihop med de uppgifter som regenten hade. Dessa framkom också i kungaeden som svors under kröningen: regenten skulle beskydda religionen, kyrkan och undersåtarna.⁴³

Under 1500- och 1600-talen användes ytterligare några föremål vid de kungliga ceremonierna. Vid sin kröning 1569 använde Johan III ordenskedja och sporrar. Senare tillverkades även nya drottningregalien, krona, spira och äpple, till Johans andra hustru Gunilla Bielke. Inför Karl IX:s kröning gjordes flera påkostade regalien, nämligen ring, kedja och slutligen ett smörjehorn. 1620 tillverkades ytterligare nya drottningregalien (krona, spira och äpple) till Gustav II Adolfs blivande hustru Maria Eleonoras kröning.⁴⁴ Förutom dessa har det ibland förekommit specialtillverkade begravningsföremål. För bland andra Gustav Vasa och hans två hustrur tillverkades slutna kronor och spiror, liksom för Johan III inför hans begravning 1594. Karl IX:s begravningsregalien från 1612 är de mest påkostade under Vasatiden. Även begravningsrustningar och

fanor var vanliga föremål vid kungarnas begravingar.⁴⁵

Monarkens roller

Min studie av kröningar och begravingar från Vasatiden visar att beskrivningarna av regenten kan sammanfattas i några särskilda roller. Rollerna kunde tillskrivas monarken på flera sätt. Det skedde under ceremonierna genom den betydelse föremålen gavs, genom kungaeden som regenten svor vid kröningen och genom den predikan som hölls under krönings- och begravningsceremonin i kyrkan.

Vasatidens regenter skulle uppfylla rollerna som *krigare, husbonde, make och fader* och slutligen som *religionens beskyddare*.⁴⁶ Regenten skulle alltså försvara sitt rike och den rätta läran, sköta om sitt rike på ett bra sätt och se till att det föddes en legitim tronarvinge. Rollerna eller uppgifterna var både ett sätt att beskriva regentskapets funktion och att legitimera det. Regenten var tvungen att försvara folket och hade därmed också makt över det. Det som kunde betraktas som en plikt var också en manifestation av makten.

Ceremoniella föremål i det osmanska riket

De ceremoniella föremålen i Topkapipalatset var, liksom de svenska regalierna, inte tillgängliga för vem som helst. Varken de svenska eller osmanska föremålen har varit synliga för allmänheten annat än under vissa speciella ceremonier. Föremålen i Topkapipalatsets skattkammare började dock visas tidigare för besökare än de svenska. I slutet av 1800-talet gjordes palatset om till museum. Topkapipalatsets skattkammare rymmer idag flera olika typer av föremål från många tidsperioder. Det är inte en sådan tidsmässigt begränsad samling som i den svenska skattkammaren. En del föremål i Topkapipalatsets skattkammare, så som ordnar, gåvor och dräkter, motsvaras snarare av det som finns i den svenska Livrustkammaren. Då palatset användes fanns det såväl en yttre som en inre skattkammare och även sådana föremål som dyrbara böcker och manuskript rymdes i dem. Det tycks ha funnits en större utbytbarhet i den osmanska skattkammaren jämfört med den svenska. Föremålen byttes ut efterhand, gavs bort som gåvor men kunde även så småningom återskänkas och på så sätt komma tillbaka till skattkammaren igen.⁴⁷

Vid exempelvis processionerna visade sultanen upp sig med en rad viktiga föremål, som kan liknas vid de kungliga insignierna i Sverige. Dessa var av en annan karaktär än de svenska; det var inte samma föremål och symboler som återkom. Sultanen var iklädd en mycket stor kaftan och hade en väldig turban med ornament (ägrett) på huvudet. Turbanen var den viktiga huvudbonaden för sultanen även i ceremoniella sammanhang. Den smyckades med särskilda ägretter eller plymer för att bli exklusiv.⁴⁸ Den i Sverige främsta regalien, kronan, fanns alltså inte i det osmanska riket, istället användes de stora turbanerna med dyrbara utsmyckningar.

Sultanen bar vidare en stav eller spira, en ceremoniell vattenflaska och ett svärd. Spiran och svärdet har sina direkta motsvarigheter i de svenska ceremonierna och var viktiga föremål för regenterna i båda rikena. Det fanns även andra viktiga symbolladdade ting, som hästrustningen och pilkogret. Jag menar att dessa föremål, liksom de svenska, visade regentens olika roller. I militära sammanhang omgärdades sultanen även med stav eller spira, sköld, svärd, hjälm, båge och koger. I de svenska kungliga ceremonierna finns motsvarigheter till sådana militära föremål. I båda länderna förekommer hästutrustning, som exempelvis trän, sadlar och sadeltäcken (eller schabrak som det också kallas). I Johan III:s kröning användes sporrar och stövlar som en sorts kungliga insignier och i de kungliga begravningarna visades den dödes rustning, svärd och utrustade häst upp i processionen.⁴⁹

Ett viktigt kungligt föremål var de berlocker eller hängen som hängdes i kedjor bland annat ovanför sultanens sittplats. De var symboler för rikets makt, ungefär på samma sätt som det svenska äpplet. Både äpplet och berlocken symboliserade det växande riket. Vid ceremonierna arrangerades dessa tillsammans med andra kungliga föremål som turbaner med ägretter, ceremoniella dyrbara vattenflaskor och pennskrin, runt sultanens tron.

I Topkapipalatset finns en rad kaftaner som burits av sultanerna.⁵⁰ Kaftanen var ett mycket viktigt ceremoniellt föremål. Här kan man dra en parallell till den kröningsmantel som de svenska regenterna bar. Kröningsmanteln kunde antingen vara en föregångares, eller tillverkas för det särskilda tillfället. De var dock alla i samma stil: purpurfärgad sammet med guldbroderade kronor och

med en hermelinsbräm.⁵¹ Kaftanen däremot var knuten till sultanen som person. När han dog togs kaftanerna om hand och sparades i en ceremoniell kista (*sanduka*) som placerades ovanpå hans grav.⁵² Vid sidan av kaftanen var den talismaniska skjortan ett viktigt ceremoniellt plagg. Den var en kaftanliknande dräkt gjord av mycket tunt tyg. På tyget fanns det mängder av kalligrafiska mönster och inskriptioner. Skjortan hade en speciell religiös laddning, eftersom inskriptionerna var citat ut koranen. Flera av dessa finns bevarade i Topkapipalatset.⁵³

Andra föremål som uttryckte makt och rank, inte bara för sultanen utan även för de högst uppsatta i samhället, var *tuğ*, en sorts hästplym eller hästfana. Under 1500-talet utvecklades också konsten att göra en *tuğbra* åt sultanen då han tillträtt. Den var sultanens särskilda monogram som kunde göras som stora blad att hängas i de ceremoniella rummen, bland annat finns Süleyman den stores monogram bevarad. *Tuğran* var en kombination av sultanens namn, hans fars och farfars namn. Genom denna symbol poängterades den dynastiska kontinuiteten. Fanor och sigill gjordes också inför en ny sultans tillträde.⁵⁴ Detta kan jämföras med de banér som gjordes för de svenska regenterna inför deras kröningar.⁵⁵

Det osmanska rikets religiösa makt manifesterades under 1500-talet och Süleyman I:s regeringstid genom att sultanen regelbundet bidrog med medel och skänkte föremål till religiöst viktiga platser som Mecka och Medina. Olika sorters utsmyckningar, men även symboliska lås och nycklar skickades till exempelvis Kaaba. Dessa föremål blev symboler för den osmanska kontrollen över de heliga platserna. Då föremålen använts skickades de tillbaka till Topkapipalatset, vilket är anledningen till att de finns där idag. Även dyrbara koranomslag och illuminerade koraner tillhörde de religiösa föremålen som var en del av sultanens sätt att visa sin rikedom och status.⁵⁶

Sultanens roller

Liksom i Sverige användes ceremonierna och föremålen, oavsett likheter och skillnader, för samma ändamål: de skulle understryka sultanens egenskaper och uppgifter eller roller. Turbanen och de stora kläderna visade sultanens grandiositet. Pennskrinet pekade inte bara på kalligrafins betydelse i allmänhet utan kan också kopplas till *tuğran*, som

var symbolen för sultanen och hans förfäder. Hästutrustningen, pilkogret, bågarna och vattenflaskan kan alla kopplas till sultanens roll som ryttare och soldat.

Sammanfattningsvis kan man säga att sultanen skulle vara *krigare, dynast* (det vill säga se till att det föddes tronarvingar), *försvarare av de rättrogna* och en *skapare av storhet* (det vill säga rikets geografiska utbredning).⁵⁷ Sultanens roller tycks alltså vara tämligen lika den svenske kungens. Kan man därmed tala om en generaliserbarhet i överhetens roller i dessa båda skilda kulturella och religiösa sfärer?

Svensk och osmansk visuell maktmanifestation – sammanfattning

En jämförelse mellan de svenska och de osmanska föremålen visar att vissa saker återkommer i båda rikena medan andra är unika för respektive land. Någon krona används inte av sultanerna, men de använder ändå en huvudbonad i form av en turban. Nyckeln, som har benämnts en unik svensk regalie, hittar man faktiskt en motsvarighet till i de symboliska nycklar som skickades till Kaaba. Dessa var också en sorts laddade föremål.⁵⁸ De övriga svenska regalierna, spira, äpple och svärd, hade mera direkta paralleller i det osmanska riket i form av spiran eller staven, berlockerna och svärden. I det osmanska riket användes flera andra föremål i ceremonierna som inte finns i de svenska. Den talismaniska skjortan och den ceremoniella vattenflaskan är två exempel.

Under 1500-talet och tiden där omkring påverkade statsbildningen, den militära och territoriella expansionen och skapandet av den centraliserade staten den visuella maktmanifestationen i det svenska och i det osmanska riket. Gülrü Necipoglu har menat att det i det osmanska riket fanns en koppling mellan topkapipalatsets struktur, ceremonierna och den centraliserade staten som de tjänade. Denna koppling är dock mer allmängiltig än så. Inte bara det osmanska utan också det svenska rikets ceremonier och ceremoniella föremål var en del i legitimeringen av den centraliserade och allt mer absoluta staten. De gick hand i hand med statsbildningsprocessen.

Det var på de *militära, dynastiska* och *religiösa*

områdena som regenterna i de båda rikena hade ansvar, vilket i sin tur gav dem deras legitimitet för maktinnehavet. Det militära och det religiösa området framstod som särskilt viktiga delar. Trots de skilda religionerna gjorde båda regenterna anspråk på militär och religiös auktoritet, men på lite olika sätt. De militära och religiösa temana blev i det osmanska riket särskilt framträdande under Süleyman I:s regeringstid. Då hade riket utvidgats militärt och territoriellt och omfattade de flesta av de viktiga muslimska platserna, såsom Mekka och Medina. Sultanerna lät även tillverka religiösa föremål för att visa sitt inflytande på det religiösa området. Det kunde handla om exklusiva koranomslag och om dyrbara föremål specialgjorda för heliga platser som Kaaba. Jämfört med andra muslimska härskare gjorde dock inte sultanen lika mycket personliga religiösa anspråk som exempelvis den abbasidiske kalifen. Den osmanske sultanen var mera av en budbärare än en religiös gestalt i sig själv.⁵⁹

Även de svenska regenterna gjorde anspråk på det militära och det religiösa området. Regenternas uppgift enligt den svenska kungaeden – att beskydda riket och religionen – kan kopplas till dessa områden. Att *beskydda riket* innebar också att förmera det och erövrandet av andra länder och införlivandet av nya provinser var en del av den militära auktoriteten. 1500-talet var vad gäller detta början på något som kanske främst hör till 1600-talet. De territoriella ambitioner som Erik XIV haft kom att realiseras först under Gustav II Adolfs regeringstid och därefter. Under en stor del av 1600-talet var Sverige ett aktivt krigförande och expanderande rike.

Uppgift att *beskydda religionen* fick den svenska regenten genom den religiösa sanktion denne tilldelades i kröningen. Då smordes regenten av ärkebiskopen med den heliga oljan, fick kronan på sitt huvud och blev kung av Guds nåde. Därmed hade han blivit Guds ställföreträdare på jorden. De svenska ceremonierna utspelade sig dessutom för det mesta i ett religiöst sammanhang, eftersom kröningar och begravingar gick av stapeln i kyrkan och förrättades av en kyrkans man. Så var det inte i det osmanska riket, där var det Topkapipalatset som utgjorde rummet eller scenen för de kungliga ceremonierna. Rumslig var således de svenska ceremonierna starkare knutna till religionen än de osmanska. Men i den svenska skattkammaren finns

inga religiösa föremål som biblar, krucifix eller liknande. Trots det anspelade de svenska föremålen på kristendomen genom att exempelvis vara dekorerade med kors.

Maktlegitimering på de militära och religiösa områdena kan kopplas till de roller som den svenska kungen och den osmanske sultanen tillskrevs. För den osmanske sultanen formulerades rollerna som krigare, dynast, försvarare av de rättrogna och som skapare av storhet, medan den svenske regenten skulle vara krigare, husbonde, make och fader och slutligen religionens beskyddare. Regentuppgifterna framstår alltså som mycket lika varandra. I båda fallen poängterades *krigarrollen*, ansvaret för *reproduktionen* (som här benämns dynastrollen och rollen som make), och *försvarandet av religionen*. Det finns även en parallell mellan sultanens uppgift att *förstora riket* och symboliken kring det svenska riksäpplet, vars betydelse var att bevara och förmera det kristna riket. Denna handfull regentroller var de viktigaste både i det osmanska och i det svenska riket, medan sätten att uttrycka dem skiftade.

Varför framträder just dessa roller i de båda rikena? Det var ju trots allt ett kristet och ett muslimskt rike, så skillnaderna hade kunnat förmodas vara större än vad som framkommit här. Jag menar att dessa roller var särskilt viktiga under ett statsbyggnadsskede. Likheterna i innehållet (regentens roller) men olikheterna i formen (det vill säga den visuella kommunikationen, föremålen –och –

utformandet av ceremonierna) tyder på att det var så.⁶⁰ Både Sverige och det osmanska riket genomgick en statsbildningsprocess, där legitimiteten för förändringarna i samhället och för regents maktinnehav måste slås fast. Oavsett kultur- eller religionsfär och sätt att uttrycka makt och legitimitet var det en *särskild sorts regent* som behövdes när riket expanderade, militärt, territoriellt och organisatoriskt. Den visuella maktlegitimeringen – de kungliga rummen, ceremonierna och föremålen – framställde en sådan regent.

*Malin Grundberg, f. 1972, Fil. Dr i historia. Grundberg disputerade 2005 vid Historiska institutionen i Stockholm med avhandlingen *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*. Efter disputationen har hon publicerat den populärhistoriska boken *Stormaktens ceremonier* och forskat om den osmanska och den svenska kungliga visuella maktlegitimeringen under 1500-talet. Grundberg har arbetat som universitetslektor på Historiska institutionen och på Centrum för genusvetenskap vid Stockholms universitet. För närvarande arbetar hon på Statens historiska museum.*

malin.grundberg@historiska.se

Noter

1. Grundberg 2005.
2. Necipoglu 1991.
3. Det är en av tre aspekter av maktlegitimering som jag studerade i *Ceremoniernas makt*. De båda andra aspekterna, hierarkin mellan grupper av män och maktförhållandet mellan män och kvinnor, berörs inte här.
4. *Palace of Gold and light. Treasures from the Topkapi, Istanbul*, 2000.
5. Clot 1992, s. 78.
6. Grundberg 2005, s. 11-12.
7. Necipoglu 1991, s. 175; Halil Inalcik, 1973, *The Ottoman empire. The classical age 1300-1600*, s. 59-61.
8. Andersson 1931.
9. Tüley Artan, 2000, "Accessing Ottoman history", *Palace of Gold and light. Treasures from the Topkapi*, s. 15; Walter B. Denny 2000, "The palace, power and the arts", *Palace of Gold and light*, s. 18.
10. Bedoire 2001.
11. Necipoglu 2005.
12. Denny 2000, s. 18, 19.
13. Den hängande trädgården var en del av den tredje gården men kallas ibland för den fjärde, Necipoglu 1991, s. 3-10.
14. Necipoglu 1991, s. xiv, 90.
15. Necipoglu 1991, s. 110.
16. Necipoglu 1991, s. 149-150.
17. Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters 1999, s. 207-208.
18. Faroqhi 2000, s. 33.
19. Faroqhi 2000, s. 174.
20. Grundberg 2005, s. 91-92, 182-183.
21. Grundberg, 2006, *Stormaktens ceremonier*.
22. Cederström 1942, s. 185-198.
23. Grundberg 2005, s. 51.
24. Grundberg 2005, kap. 8.
25. Necipoglu 1991, s. xvi; Clot 1992, s. 78.
26. Faroqhi 2000, s. 181.
27. Necipoglu 1991, s. xiv, 110.
28. Necipoglu 1991, s. 150.
29. Inalcik 1973, s. 61.
30. Necipoglu 1991, s. 140.
31. Inalcik 1973, s. 61, citatet, (bias eller biat); Tüley Artan, "Periods, functions, messages", *Palace of Gold and light*, s. 30.
32. Faroqhi 2000, s. 165.
33. Faroqhi 2000, s. 165.
34. Faroqhi 2000, s. 181.
35. Denny 2000, s. 22-23.
36. Necipoglu 1991, s. 257.
37. Denny 2000, s. 23; Ogier Ghislen de Busbecq, 2001, *Turkish letters*.
38. Necipoglu 1991, s. 102-106.
39. Necipoglu 1991, s. 140.
40. Astrid Tydén-Jordan, 2003, "Royal regalia of the Vasa Dynasty", i *The Vasa dynasty and the Baltic region. Politics, religion and culture 1560-1660*, red. Lars Andersson, s. 12.
41. Se Cederström 1942; Grundberg 2005, s. 75.
42. Se Cederström 1942; Grundberg 2005, s. 75-76.
43. Grundberg 2005, s. 76.
44. Grundberg 2005, s. 145.
45. Tydén-Jordan 2003, s. 16-17.
46. Grundberg 2005, s. 233.
47. Necipoglu 1991, s. 133-139; *Imperial Treasury*, <http://www.ee.bilkent.edu.tr/~history/topkapi3.html>.
48. *Aigrette*. 17th century. L (of the chain) 18,5 cm; d 16,5 cm. Topkapi palace museum, 2/205.
49. Tüley Artan, "Periods, functions, messages", *Palace of Gold and light*, s. 29, 36; *Sword/Scabbard of Süleyman I*. 16th century. L 93 cm, scabbard L 86 cm. Military museum, 19; *Jewelled mace*. 17th century, L 74 cm. Topkapi palace museum 1/2393; *Jewelled Zink (Tutya) flask*. Ca 1500, h 58,5 cm, d 22,5 cm. Topkapi palace museum, 2/2877; *Helmet*. 16th century. H. 28 cm.d.22 cm. Topkapi palace museum. 2/1192; Grundberg 2005, s. 51-53, 122-123.
50. Från 1500-talet finns exempelvis en kaftan från Selim I, *Short-sleeved Kaftan*, 16th century. I. 140,5 cm. Topkapi palace museum, 13/42.
51. Anne-Marie Dahlberg, 1995, *Kunglig prakt i Livrustkammaren*, s. 18-19.
52. Artan 2000, s. 39.
53. *Talismanic Shirt of the Conqueror, Mehmet II*. 15th century. I. 135,5 cm. Topkapi palace museum, 13/1408.
54. Artan 2000, s. 37. *Illuminated Túgra of Süleyman I*, Kara Memi, ca 1540-1550. H 158 cm, w 240 cm. Topkapi palace museum, G.Y. 1400.
55. Cederström 1942, t.ex. s. 159-163, 179-183.
56. *Koran box*. Second quater of 16th century. H. 115 cm; h. of the dome: 39 cm; w. 47 cm four sides. Museum of turkish and islamic arts, 6; Artan 2000, s. 40-41.
57. Artan 2000, s. 35.
58. Cederström 1942, s. 137-139.
59. Necipoglu 1991, *Architecture, ceremonial, and power*, s. 252.
60. För att fördjupa diskussionen kring detta resultat vore det intressant att närmare studera de kungliga rollerna i ett rike som *inte* befann sig i detta skede. Hur såg rollerna ut för en sådan regent?

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

- Aigrette*. 17th century. L (of the chain) 18,5 cm; d 16,5 cm. Topkapi palace museum, 2/205.
- Illuminated Tûgra of Süleyman I*. Kara Memi, ca 1540–1550. H 158 cm, w 240 cm. Topkapi palace museum, G.Y. 1400.
- Helmet*. 16th century. H. 28 cm.d.22 cm. Topkapi palace museum. 2/1192.
- Jewelled mace*. 17th century, l 74 cm. Topkapi palace museum 1/2393.
- Jewelled Zink (Tutya) flask*. Ca 1500, h 58,5 cm, d 22,5 cm. Topkapi palace museum, 2/2877.
- Koran box*. Second quarter of 16th century. H. 115 cm; h. of the dome: 39 cm; w. 47 cm four sides. Museum of turkish and islamic arts, 6.
- Short-sleeved Kaftan*, 16th century. r. 140,5 cm. Topkapi palace museum, 13/42.
- Sword/Scabbard of Süleyman I*. 16th century. L 93 cm, scabbard l 86 cm. Military museum, 19.
- Talismanic Shirt of the Conqueror, Mehmet II*. 15th century. r. 135,5 cm. Topkapi palace museum, 13/1408.

Tryckta källor och litteratur

- Aksit, İlhan, 1990, *The Topkapi palace*.
- Andersson, Ingvar, 1931, "Erik XIV och Machiavelli", *Scandia*.
- Bedoire, Fredric, 2001, *Guldålder. Slott och politik i 1600-talets Sverige*.
- de Busbecq, Ogier Ghislen, 2001, *Turkish letters*.
- Clot, André, 1992, *Suleiman the magnificent. The man, his life, his epoch*.

- Cederström, Rudolf, 1942, *De svenska riksgalierna och kungliga värdighetstecken*.
- Dahlberg, Anne-Marie, 1995, *Kungliga prakt i Livrustkammaren*.
- Eldem, Edhem, Goffman, Daniel & Masters, Bruce, 1999, *The Ottoman city between east and west. Aleppo, Izmir, and Istanbul*.
- Faroghi, Suraiya, 2000, *Subjects of the sultan. Culture and Daily life in the Ottoman empire*.
- Grundberg, Malin, 2005, *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*.
- , 2006, *Stormaktens ceremonier*.
- Inalcik, Halil, 1973, *The Ottoman empire. The classical age 1300–1600*.
- Necipoglu, Gülrü, 1991, *Architecture, ceremonial, and power. The Topkapi Palace in the fifteenth and sixteenth centuries*.
- , 2005, *The age of Sinan. Architectural culture in the Ottoman empire*.
- Palace of Gold and light*, 2000. *Treasures from the Topkapi, Istanbul*.
- The sultan's portrait. Picturing the house of Osman* [utställning, Topkapi Palace Museum, 2000] (Istanbul, 2000).
- Tydén-Jordan, Astrid, 2003, "Royal regalia of the Vasa Dynasty", i *The Vasa dynasty and the Baltic region. Politics, religion and culture 1560–1660*, red. Lars Andersson.

Internet

- <http://www.ee.bilkent.edu.tr/~history/topkapi3.html>.

Visual legitimisation of power in Sweden and the Osman Empire in early modern times

By Malin Grundberg

Summary

This article studies the visual legitimisation of power in the Swedish kingdom and the Osman Empire in and around the 16th century. In both cases during this period, the formation of the state, military and territorial expansion and the creation of centralised government impacted on the visual manifestation of power. The visual legitimisation of power, for example, took place through royal rooms, ceremonies and ritual objects, which were part of the legitimisation of the centralised, evermore-absolute state and proceeded hand in hand with the process of state formation.

It was in the military, dynastic and religious fields that the rulers of both kingdoms had responsibilities which in turn legitimised their possession of power. The military and religious spheres were seen as particularly important. Despite the difference in religions, both rulers laid claim to military and religious authority, but in slightly different ways. In the Osman Empire, military and religious themes became especially prominent during the reign of Suleyman I. By then the empire had undergone both military and territorial expansion and included most of the important places of

Islam, such as Mecca and Medina. The Swedish monarchs too had pretensions in the military and religious spheres. Their task as defined in the Swedish regal oath – defence of realm and faith – can be linked to these spheres. *Defending the realm* also implied aggrandisement, and the conquest of other countries and the incorporation of new provinces were part and parcel of military authority. In this respect the 16th century marked the beginning of something which perhaps mainly belongs to the 17th. The territorial ambitions of Erik XIV were only realised in the reign of Gustavus Adolphus and thereafter.

Defending the faith was a task which the Swedish monarch incurred through the religious sanction imparted by his coronation, when he was anointed with sacred oil by the archbishop, the crown was placed on his head and he became king by the grace of God. This made him God's vicar on earth. The Swedish ceremonies mostly took place in a religious context, in that coronations and funerals were celebrated in church and conducted by a cleric. This was not the case in the Osman Empire, where the Topkapi Palace formed the room or setting for regal ceremonies. Spatially, then, the Swedish ceremonies were more closely linked to religion than the Osman ones. The diets held in conjunction with the ceremonies, however, were secular, both spatially and in content.

The legitimisation of military and religious power can be linked with the *roles* ascribed to the king of Sweden and the Osman sultan. The roles formulated for the Osman ruler were those of warrior, dynast, defender of the true believers and creator of greatness, while the Swedish monarch

was expected to be warrior, master, husband and father and, finally, defender of the faith. The two rulers, then, were very similarly tasked. In both cases attention was drawn to the *warrior role, reproduction* (here termed the dynast role and the role of husband), and *defence of religion*. There is also a parallel between the sultan's task of *enlarging the empire* and the symbolism of the Swedish orb, signifying the preservation and enlargement of the Christian kingdom. This handful of monarchic roles appears to have comprised the most important ones, both in the Osman Empire and in the Swedish kingdom, while the manner of their expression varied.

Why are these particular roles in evidence in both kingdoms? After all, one of them was Christian, the other Moslem, so surely the differences must have been greater than I have now made them seem? What it boils down to, I believe, is that these roles were particularly important during the build-up phase of state history. The similarity of content (the roles of the sovereign) but the differences in form (visual communication, objects and the design of ceremonies) suggest as much. Both kingdoms went through a process of state formation in which the legitimacy of changes and of the ruler's possession of power had to be driven home. Whatever the cultural or religious sphere and the manner in which power and legitimacy were expressed, a *special kind of ruler* was needed when the kingdom was expanding in military, territorial and organisational terms. The visual legitimisation of power – the regal rooms, ceremonies and objects – presented exactly that kind of ruler.